

POKRET KA POKRETU:

ANALIZA ANTIRODNIH I DESNIH
UTICAJA U LOKALNIM
ZAJEDNICAMA U SRBIJI

I DRUŠTVENI KONTEKST ISTRAŽIVANJA

Istraživanje „Pokret ka pokretu: *Antirodno i desno* na lokalnu“ organizovano je u okviru većeg projekta koji ima za cilj mobilisanje šire zajednice oko feminističkih vrednosti. Imajući u vidu da politička situacija u Srbiji već tri decenije podrazumeva urušavanje državnih institucija (neprimenjivanje zakona, korupcija, klerikalizacija, fašizacija, stranačko zapošljavanje, formiranje parapolicijskih grupa), neophodno je ojačati ženski feministički pokret i/ili ženske feminističke organizacije civilnog društva.

Iako je Srbija ratifikovala sve značajne deklaracije i konvencije koje se odnose na rodnu ravnopravnost, pokazalo se da legislativni okvir nije dovoljan da bi žene živele bezbedno. Odsustvo stabilnih, nezavisnih državnih institucija i jačanje desnih pokreta u regionu i šire, u kombinaciji sa konstantnim privatizacijama i osiromašenjem stanovništva, značajno ugrožava sva ljudska ženska prava: rad bez ugovora, potplaćenost ili nezaposlenost, mobing i zlostavljanje na radu, porodično i partnersko nasilje, prostitucija i trgovina ženama, zloupotreba prilikom izbornih kampanja, reproduktivno zdravlje i drugo.

Uz sve navedeno, izuzetno je važno imati u vidu da su žene koje žive u manjim gradovima i mestima dodatno ugrožene i izložene većim pritiscima i rizicima, zbog čega je značajno bilo ispitati lokalne kontekste aktivistkinja za prava žena i borbe koje svakodnevno vode. Prema dogovoru s lokalnim aktivistkinjama, intervjui su urađeni u periodu septembar-oktobar 2023. godine, a sagovornice su bile:

1. Dženeta Agović i Ajsela Demirović, *Impuls Tutin*, Tutin
2. Marina Simeunović, *Romska ženska mreža* i *All*, Beograd¹
3. Andrijana Kocić, *Alternativni centar za devojke*, Kruševac
4. Milica Petrović, *Romani cikna*, Kruševac
5. Ljiljana Nešić i Marija Trajković, *Žene za mir*, Leskovac
6. Svetlana Šarić i Snežana Daskalović, *SOS Vlasotince*, Vlasotince

II KLJUČNI NALAZI

- „Desno i antirodno“ na lokalnu je sveprisutno, ali ne u identičnim formama, zbog čega je neophodno prilagoditi borbe i odgovore na ovakve tendencije svakom kontekstu zasebno. Načini diskriminacije stanovništva romskog porekla, odnos prema migrantima, funkcionisanje navijačkih, religijskih i ostalih desnih grupa nisu identični. Gorući problem jeste svakako dominacija Srpske napredne stranke (SNS) – ucene, manipulacije, pretnje i prisvajanje svih institucija uz nekvalifikovani kadar. Zajedničko svim istraživanim kontekstima jesu politički moćnici na lokalnu, članovi SNS-a ili, kada je reč o Tutinu, članovi Stranke demokratske akcije (SDA), Sandžačke demokratske partije (SDP) i Stranke pravde i pomirenja (SPP).
- „Desno i antirodno“ mora se uvek posmatrati i u odnosu na ponašanje i stavove „običnog“ stanovništva, to jest „odozdo“, što ukazuje na ogromnu potrebu direktnog i kontinuiranog rada sa zajednicom.
- Aktivistkinje na lokalnu obavljaju veliki deo aktivnosti volonterski ili uz nedovoljna sredstva. Posebnost feminističkog angažmana na lokalnu ogleda se upravo u tome što se

¹ Marina Simeunović trenutno živi i radi u Beogradu i vrši funkciju zamenice predsednice upravnog odbora *Romske ženske mreže*, ali ima i bogato iskustvo rada u različitim regionima Srbije.

pružaju sve usluge i sva dostupna pomoć i onda kada ne postoje donacije. Sagovornice su neretko u situaciji da od privatnog novca plaćaju prostor, račune i druge tekuće troškove, ili čak da otkazuju prostor i rade iz svog stana usled nedostatka sredstava naknade. Donatori ne obraćaju pažnju na konkretne potrebe lokala zbog čega aktivistkinje neretko same iniciraju susrete na značajne teme sa ciljnom grupom.

- Kontekst manjih sredina takav je da žene kojima je potrebna pomoć i/ili zaštita često u nezvaničnim susretima komuniciraju s aktivistkinjama (dolaze kod njih kući, pitaju ih za savet na ulici), što direktno pokazuje da nije moguće pratiti sve birokratske zahteve donatora. Sagovornice svojim ličnim angažmanom i izdvajanjem velike količine vremena dolaze do novih, višestruko diskriminisanih žena kojima je potreban neki vid pomoći.
- Neretko je ženska feministička organizacija na lokalnoj jedinici jedina kojoj žene mogu da se obrate kada su ugrožene i koju žene i druge marginalizovane grupe prepoznaju kao sigurno mesto. Sagovornice se zbog toga bave „svim temama“ i „svim ugroženim i marginalizovanim grupama“, što donatori ne prepoznaju.
- Postoji ogromna potreba za većim brojem aktivistkinja i/ili organizacija na lokalnoj jedinici.
- Ne postoje istraživanja o reproduktivnim pravima (kontracepcija, abortus, odluka o rađanju, bezbedan porođaj, preventivni ginekološki pregledi) na lokalnoj jedinici.² Sve sagovornice slažu se oko toga da je reproduktivno zdravlje žena izuzetno loše, a izostanak jasne statistike pokazuje da država, i posebno zdravstvene institucije, ne vide to kao važnu temu. Potreban je znatno veći broj susreta i aktivnosti koje bi se bavile temama reproduktivnog zdravlja, kao i češće organizovanje preventivnih pregleda.
- Prava LGBT+ osoba nisu pokrivena većinom programa koje donatori na lokalnoj jedinici finansiraju. Sagovornice same iniciraju razgovore na tu temu, a dešava se i da je pokrenu mladi s kojima rade. Neophodno je da donatori i druge savezničke organizacije prepoznaju ovu potrebu i pomognu da se i ona uključi u redovne programe lokalnih feminističkih organizacija tako da se isprate mogućnosti i prilike na lokalnoj jedinici.
- Sve sagovornice ističu važnost građenja ličnih poznanstava i veza s predstavnicima institucija, medija i/ili različitih organizacija koja su već rezultovala adekvatnijim reagovanjem nadležnih i porastom senzibilisanosti na različite teme u okviru ženskih ljudskih prava.
- Uticaj koji aktivistkinje vrše na institucije na lokalnoj jedinici je veliki. Njihovo direktno uključivanje u rad s nadležnim organom može u potpunosti da promeni načine tretiranja slučaja i ponašanje prema žrtvi nasilja.
- Razočaranje u ženski/feministički pokret je ogromno. Odsustvo empatije, solidarnosti i brige, kao i neprepoznavanje zalaganja i postignuća ključni su problemi pokreta. Nezaobilazno je pomenuti psihičko sagorevanje sagovornica koje je, pored ostalog, posledica velike emotivne uključenosti i angažovanosti, uz paralelno nedovoljno priznavanje i prepoznavanje rada na državnom nivou, a posebno od strane „saborkinja“.

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA: *LOKALNO JE GLOBALNO*

1.1 Tutin

Kada govorimo o feminističkom aktivističkom delovanju na području Tutina, važno je uzeti u obzir kontekst 1990-ih kada su Bošnjaci u Sandžaku bili progonjeni i zastrašivani, a zatim i prilično izolovanost ovog regiona u pogledu zvanične politike, te odsustvo državnog ulaganja u obrazovanje, zdravstvo, infrastrukturu i kulturu.

Budući da je *Impuls Tutin* jedina organizacija civilnog društva kojoj žene mogu da se obrate i koju prepoznaju kao sigurno mesto, ciljnu grupu nije moguće definisati na isti način kao i u velikim/većim gradovima. Ajsela Demirović, aktivistkinja organizacije *Impuls Tutin*, ističe: „Naša ciljna grupa je svaka žena kojoj je pomoć potrebna, mi ne biramo šta je potrebno“. Rad institucija na pitanjima ženskih ljudskih prava oskudan je i podložan kritici, ali u meri u kojoj je razvijen, do toga se došlo zahvaljujući naporima aktivistkinja iz *Impuls Tutina*, ne naporima države: „Od 2010. godine mi aktivno radimo sa zajednicom, u smislu povezivanja institucija kako bi se poboljšao odgovor na nasilje u porodici i nasilje prema ženama i uopšte rodno zasnovano nasilje. Mi smo to stavile na agendu Tutina. To jeste tema i to je nešto što se nikada ne može vratiti nazad.“³

Rastući uticaj verskih institucija, desnih političkih partija i organizacija i nacionalizma sastavni je deo lokalnog i regionalnog konteksta. Pohađanje verskih vrtića i verske nastave postalo je deo očekivanog i poželjnog ponašanja u Tutinu; dešava se i da početak časa u školi kasni zbog obavljanja molitve. Odstupanje od zadatih normi ponašanja vidi se kao nepodesnost, a nametanje kodeksa oblačenja ženama samo je jedan način demonstracije moći. Kako Dženeta Agović naglašava: „Nije ovo samo priča o pokrivanju žena. Ovo je šira priča o društvu koje vrši pritisak na žene koje žele da žive po svojim pravilima“. Od kraja 2021. godine, aktivistkinje *Impuls Tutina* govore i o islamskom fundamentalizmu. S početkom rata u Siriji, mladi bez perspektive otišli su u borbu za Islamsku državu. Trenutno na spisku imaju preko 26 žena i dece za koje znaju da su u kampu Al-Roj, čiji je povratak u zemlju trenutno nemoguć. Fundamentalizam je naročito uticao na sužavanje prostora slobode za žene i ograničavanje ženskih prava. Nemogućnost komunikacije i upoznavanje drugih i različitih, getoizira žene i čini ih nespremnim za sticanje novih iskustava i znanja.

Kada je reč o reproduktivnom zdravlju žena, one dolaze na ginekološke preglede uglavnom kad su trudne ili bolesne, a većina devojka nema dovoljno informacija o potrebi za redovnim kontrolnim pregledima: „Što se tiče reproduktivnih prava, nula.“⁴ Kontrola rađanja nije dovoljno prisutna i žene uglavnom ne koriste kontracepciju, koja mnogim ženama nije dostupna zbog nedostatka novca, udaljenosti od dispanzera za žene (nema regulisanog prevoza), nedostatka informacija kako da se zaštite od neželjene trudnoće, dok nekima muževi to ne dozvoljavaju. Ujedno, žene se nekada ne odlučuju na abortuse zato što ih smatraju grehom i ubistvom ili zato što moraju da odu u drugo mesto radi abortusa, što zahteva dodatni napor i dodatno opterećuje kućni budžet. Najčešće se devojke odlučuju na abortuse kada je u pitanju neželjena trudnoća pre braka, ali tada odlaze van Tutina kako bi osigurale privatnost.

Odlazak mladih koji žele više/visoko obrazovanje je neminovan, a mogućnosti da se aktivizam i emancipovane ideje prošire zajednicom vrlo skućene. Devojkje, koje su učestvovala na nekim aktivnostima i/ili edukacijama, koje bi bile značajna snaga i potencijal organizacije, najčešće se sele u druge gradove/države: „Ko se iole osvestio beži odavde. Beže generacije mladih eman-

3 Dženeta Agović

4 Ibid.

cipovanih ljudi, ne žele da se vrate“.⁵ Aktivistkinje *Impulsa* zaključuju: „Mi smo jedno ostrvo ovde. Usamljene smo jako. U Sandžaku nemamo nikog, ne postoje organizacije s kojima smo blisko povezane.“⁶ „Kad se mi konačno umorimo, *Impuls* će se zatvoriti, neće imati ko da ga nastavi.“⁷

Snaga, podrška, solidarnost, priznanje – to nam je potrebno!⁸

1.2 Kruševac

Kao i u mnogim drugim mestima, i u Kruševcu je izražena stranačka polarizacija i uticaj SNS-a. Navijačke grupe postoje i pretpostavlja se da su povezane s centrima moći, jer su se sinhronizovano desila ispisivanja „RATKO MLADIĆ HEROJ“, nakon bacanja jaja na njegov mural na Vračaru u Beogradu. Pojavljuju se i natpisi „KAD SE VOJSKA NA KOSOVO VRATI“ u isto vreme u nekoliko gradova, na ključnim vidljivim fasadama. Dešavalo se i da navijačke grupe napadnu alternativno mesto gde se javno pokrenula LGBT+ tema.⁹ Istovremeno, jasno je da desničari nisu *samo* ljudi na pozicijama ili organizovane grupe: „Ko su desničari? Braća, roditelji, komšije, ljudi sa kojima se živi, odeš u prodavnicu, poštu, gde god... to je okruženje.“¹⁰

Saradnja feminističkih organizacija s institucijama postoji prilikom kreiranja lokalnih akcionih planova i strategija. Otkada je policija počela intenzivno da radi na projektima koji uključuju rodno ravnopravnost (2010), bliže se upoznala s radom civilnog sektora. Ipak, nije slučaj da se policija jednako (adekvatno) angažuje kada se radi o protestima koje organizuju aktivistkinje. Jednom prilikom je policajac „reagovao“ na provokacije desničara tako što je rekao: „Momci šta da vam kažem, službeno sam ovde, nemojte da dirate ove žene, mislim šta dirate babe, pustite babe neka odrade to što imaju“. Iz različitih primera vršnjačkog i rodno zasnovanog nasilja koji su se događali može se izraziti sumnja u to da neke školske ustanove ne prikazuju realno stanje nasilja u školama: „Oni pričaju na nivou statističke greške kada je u pitanju nasilje u školama, što apsolutno nije slučaj.“¹¹

Ni stanje u zdravstvu nije dobro. Potrebno je i do godinu dana da bi osoba došla do termina kod specijaliste u državnoj bolnici. Odliv lekara je veliki, a dodatni problem je postojanje mogućnosti prekvalifikacije preko vladajuće stranke: na primer, frizerka može da položi deo ispita iz stručne medicinske škole i postane medicinska sestra. Zbog nedostatka stručnog medicinskog osoblja, neprestano se dešava da rutinske operacije ugroze čovekovo zdravlje ili život. Kada je reč o preventivnim pregledima žena, „jednom ili dva puta godišnje postave se bilbordi ili se donese mamograf u autobusu, a za sve drugo ja mislim da strašnije ne može da bude.“¹² Ultrazvuk dojki dostupan je državno samo ako postoji ozbiljan dokaz da je takav pregled neophodan. Postoji samo jedan stručan ginekolog u Kruševcu kome žene iz tog razloga ne daju da ode u penziju. „Primećena je visoka smrtnost porodilja u Kruševcu. Kolokvijalno se to ne zove

5 Ajsela Demirović.

6 Dženeta Agović.

7 Ibid.

8 Ibid.

9 V.K. „Alternativni kulturni centar ‘Gnezdo’ iz Kruševca: Za sigurni prostor bez mržnje i nasilja“, *Masina*, 19.07.2023, <https://www.masina.rs/alternativni-kulturni-centar-gnezdo-iz-krusevca-za-sigurni-prostor-bez-mrznje-i-nasilja/>.

10 Andrijana Kocić.

11 Ibid.

12 Ibid.

ginekologija nego kasapnica.“¹³ Žene nakon porođaja često imaju zdravstvene posledice usled lekarske greške. Dešavalo se i da su ženu toliko rasekli prilikom porođaja, da su napravili rez na bebinoj glavi, a najveći broj žena prilikom svake intervencije zarazi se nekom infekcijom zato što korišćeni instrumenti nisu pravilno sterilisani. Ovakvi slučajevi po pravili nisu prijavljeni policijiusled nedostatka poverenja u sistem.

Feminističke organizacije civilnog društva nemaju kapaciteta da pokriju sve goruće teme. Donatori uglavnom nemaju sluha za specifične okolnosti lokalnog stanovništva i visoko izraženesocijalne razlike poput pristupa kanalizacionoj mreži, priključka na sve infrastrukturne mreže, što nije svima dostupno, a pristup internetu za mnoge predstavlja luksuz. Međutim, „postoje stvari koje nisu donatora i imam utisak da se često prebacuje odgovornost na donatore za neke druge stvari.“¹⁴ Andrijana Kocić dodaje i da „lični animoziteti i iskustva koja su više negativna, a lična, imaju veze sa tim kakve se saradnje grade“. Sagovornica napominje da „mora da se zna šta je lično, šta je organizacijsko i u odnosu na to koliko je značajno ovo političko i gde je to isto, a gde se ta dva razdvajaju.“¹⁵ Ono što sagovornica takođe primećuje jeste i činjenica da „ovde imamo mnogo znoja i krvi koji su dati, a mnogo podrazumevanog i mnogo prostora, ne za kritiku konstruktivnu, nego za zameranje, mržnju, za neverovatnu snishodljivost... ‘aha, to ste uradile, a niste uradile ovo’.“¹⁶ Na kraju, dolazi se do zaključka da „jedan deo misli da pokret uopšte ne postoji, drugi propituje šta pokret jeste, a treći šta bi pokret trebalo da bude; taj pluralizam stavova jeste neophodan, ali važno je da postoji siguran prostor za preispitivanje.“¹⁷

*Važno je da postoji decentralizacija u civilnom sektoru, posebno ova donatorska.*¹⁸

1.3 Leskovac

Grad Leskovac je u potpunosti pod vlašću SNS-a. Gradonačelnik, Goran Cvetanović, vlasnik mnogobrojnih nekretnina, kažnjen je 2017. jer je iz gradskog budžeta bez zakonskog osnova potrošio više od 12,6 milona dinara, zbog čega je protiv njega Agencija za borbu protiv korupcije vodila više postupaka.¹⁹ Direktor leskovačkog Centra za socijalni rad, Predrag Momčilović, zastupnik je Udruženja pravnika socijalne zaštite „Argument“ registrovanog na adresi Centra.²⁰ Posledica činjenice da država u praksi nije odvojena od crkve ogleda se u tome da je sveštenstvo ušlo u sve institucije – „sveštenik nam sedi u Savetu za bezbednost grada.“²¹ Sagovornica primećuje da „i dok se grade verski objekti, postoje

13 Ibid.

14 Ibid.

15 Ibid.

16 Ibid.

17 Ibid.

18 Ibid.

19 Stefan Marković, „Gradonačelnik Leskovca - od vlasnika mesare, do imovine od pola miliona evra“, *Južne vesti*, 11. 06. 2018, <https://www.juznevesti.com/Istrazujemo/Gradonacelnik-Leskovca-Od-vlasnika-mesare-do-imovine-od-pola-miliona-evra.sr.html>.

20 Rešetka, „Direktor leskovačkog Centra za socijalni rad registrovao strukovno udruženje na adresu ove ustanove, tvrdi da tu nema zloupotrebe“, 24.02.2023, <https://resetka.rs/direktor-leskovackog-centra-za-socijalni-rad-registrovao-strukovno-udruzenje-na-adresu-ove-ustanove-tvrdi-da-tu-nema-zloupotrebe/>.

21 Ljiljana Nešić.

ruralne škole gde deca i dalje idu u poljski wc, ili čak i nemaju wc.“²² Dešava se i da sveštenici nagovaraju ljude da glasaju za SNS dok im svete vodicu.

Organizacija *Žene za mir* radi s najrazličitijim diskriminiranim grupama poput žena iz ruralnih područja, starim ženama, žrtvama rodno zasnovanog nasilja, siromašnim ženama. Tokom jednog perioda organizovale su i fokus grupe sa ženama s invaliditetom. Prošle godine (2022) aktivistkinje *Žena za mir* doživele su i sajber napad, kada im je hakovan sajt. Tome su prethodili direktni i indirektni napadi i pretnje Miodraga Stankovića, vlasnika dva udruženja – Udruženja sindikata penzionera i SOS telefona „za podršku tatama i mamama koje su žrtve porodičnog nasilja“. Inače, dotični je dva puta pravosnažno osuđivan za nasilje u porodici²³. Na otvaranju SOS-a nazvao ih je „diskriminatornom organizacijom“, jer ne rade sa muškarcima žrtvama nasilja. Na kolima su im napisali: „kurve rokfelerove jebaćemo vas, opasno je boraviti ovde“, a usledile su i pretnje uživo od nepoznatih momaka koji su ih presretali. Tada se desilo osam napada od strane sedam različitih muškaraca uz poruke: „mnogo pričate“; „ugasićemo vas“; „znam da živiš sama“; „znamo da imaš ćerku, silovaćemo je“; „znamo da imaš unučiće“. Zbog svega navedenog saradnja *Žena za mir* sa institucijama je otežana, a budžetiranje organizacije smanjeno na minimum.

Zdravstvo je takođe u jako lošem stanju. Svakodnevno se dešava da specijalisti ne primaju svoje pacijente u državne institucije, ili se zakazivanje pregleda odugovlači kako bi ih uputili na privatne klinike u kojima rade. Leskovačka bolnica imala je mamograf koji dvadeset godina nije radio, tako da su žene mogle da dobiju mamografski pregled privatno ili jednom godišnje/jednom u dve godine u autobusu za preventivni pregled. Sada se postavlja pitanje lista čekanja za mamograf koji od skoro ponovo radi, i žena koje će zbog toga i dalje biti upućene na mamografski pregled u privatnim bolnicama.²⁴ Treba dodati i da žene uglavnom ne prepoznaju nasilje na porođaju, iako je ono sveprisutno.

Istovremeno, zajedništvo, saosećanje i solidarnost izostaju u samom pokretu: „Izostala je podrška. Ovo što se ovde sad nama dešava, lako može da se desi i vama gore.“²⁵ Sagovornica primećuje: „Mi smo celu godinu bile maltene same“, što je dovelo do toga da promišlja o sopstvenom stavu prema feminizmu i aktivizmu: „Negde sam se i ja pogubila što se tiče feminizma, jer ne osećam ga. Kao da je i feminizam ušao u fazu liberalizma, i liberalnog kapitalizma“, zaključujući na kraju: „To je neki moj osećaj da je pokret skroz mrtav.“²⁶

Šta je potrebno? Da se vratimo na to zbog čega smo se okupile, koja je to potreba da se napravi ženski pokret.²⁷

1.4 Vlasotince

Uticao Srpske napredne stranke veliki je i u Vlasotincu, gde zapošljavanje i zadržavanje posla zavise od članstva u stranci. Obrazovani ljudi rade po fabrikama, a oni koji nisu kvalifikovani i kompetentni zauzimaju visoke pozicije. Pored toga, odvijaju se i druge sumnjive radnje. Primer za to je slučaj

22 Ljiljana Nešić.

23 Rešetka, „Grad Leskovac odobrio novac dva puta osuđivanom porodičnom nasilniku da brine o žrtvama nasilja“, 10.07.2022, <https://resetka.rs/grad-leskovac-odobrio-novac-dva-puta-osudjivanom-porodicnom-nasilniku-da-brine-o-zrtvama-nasilja/>.

24 FoNet, „Počeo sa radom mamograf u Leskovcu, radiće u dve smene“, 10.11.2023, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/poceo-sa-radom-mamograf-u-leskovcu-radice-u-dve-smene/>.

25 Marija Trajković.

26 Ibid.

27 Ljiljana Nešić.

Humanitarne fondacije *Humana srca* koju vodi Danijela Vasiljević, ćerka Slobodana Tešića, jednog od najvećih trgovaca oružjem na ovim prostorima, a koja je nagrađena Oktobarskim priznanjem Opštine Vlasotince.²⁸

Budući da su migranti mogli lakše da pređu granicu kod Crne Trave nego na drugim mestima, okolina Vlasotinca dugo je bila tranzitno mesto za migrante i žrtve trgovine ljudima. Iz tog razloga *SOS Vlasotince* od 2021. godine vodi Antitrafiking mrežu, a još od 2001. je član *Astre* i *Žena u crnom*. Rade s izbeglim i raseljenim licima, s migrantima različitih veroispovesti i nacionalnosti (Avganistan, Sirija, Ukrajina), ekonomskim migrantima i onima koji su pobjegli od rata ili verskih sukoba, s kojima razvijaju odnose poverenja i za koje doniraju sve potrebno. Mada u Vlasotincu nema antimigrantskih okupljanja, utisak je da većinu stanovništva ne zanima položaj migranata.

Aktivistkinje organizacije *SOS Vlasotince* odlaze kod stari(ji)h žena koje žive po okolnim selima uglavnom zaboravljene od svojih porodica, pomažu samohranj majci koja ima jedanestoro dece, trenutno rade i s jednim samohranim ocem, pomažu žene koje su ekonomski ugrožene, rade sa ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, mladima s invaliditetom i organizuju mirovne radionice po školama. Komunikacija s policijom funkcioniše dokle god se ne radi o pretnjama i/ili napadima na aktivistkinje; tada ne reaguju i ne nalaze počinitelje. Tokom višedecenijskog rada pokušavali su da ih zastraše na različite načine: ostavljali su im mrtve mačke i pse ispred vrata stana, vređali su ih i psovali, otežavali im svakodnevicu mnogobrojnim prijavama policiji (na primer, za curenje vode iz saksije), čak su im i zapalili stan.

SNS je organizovao preventivni mamografski pregled u autobusu, ali su ljudi za to mogli da saznaju samo preko društvenih mreža. Siromašne žene nemaju društvene mreže i/ili nemaju telefone. Tom prilikom pregledano je oko 30 žena, dok opština Vlasotince ima nešto manje od 30.000 stanovnika²⁹: „Znaš kad se sete ovih žena, sete se žena na selu kad je glasanje.“³⁰ Situacija s reproduktivnim zdravljem je teška – generalni stav okoline jeste da je abortus ubistvo, ali muškarac odlučuje o tome da li će žena abortirati ili ne. Nekada je on taj koji je odvede u Leskovac da abortira, a nekada angažuje komšinicu da ode sa njom ili žena ide sama:

„On je pošalje u Leskovac da abortira, a posle joj nameće krivicu da je ubila živo biće.“³¹ Tokom pojedinih razgovora, mnoge žene pričale su o tome da hoće da se zaštite jer muševci insistiraju na stalnim seksualnim odnosima, a žene onda prolaze kroz više abortusa. Desilo se i da je žena morala na operaciju zato što joj je spirala zarasla jer nije otišla na kontrolu: „Radila sam to njemu da ugodim, da ne idem na abortus“.

Pored borbi za finansije i opstanak, postoji i oštra kritika ženskog feminističkog pokreta u Srbiji: „Kroz sve se to prođe, emocionalno, ti se potrošiš, a zapravo od toga nemaš ništa, to se ne prepoznaje.“³² Sagovornice zaključuju da „pokret ima veliki problem, a problem su nesolidarnost, neaktivnost, nebriga, netolerancija, neodgovornost, nerazumevanje.“³³

28 Tamara Todorović, „Najveće priznanje Opštine Vlasotince fondaciji porodice najvećeg trgovca oružja u ovom delu Evrope“, *Južne vesti*, 10.10.2023, <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Najvece-priznanje-Opstine-Vlasotince-fondaciji-porodice-najveceg-trgovca-oruzja-u-ovom-delu-Evrope.sr.html>.

29 Opština Vlasotince, „Stanovništvo“, <https://www.vlasotince.ls.gov.rs/sr/o-vlasotincu/li%C4%8Dna-karta-vlasotince/stanovni%C5%A1tvo/>.

30 Svetlana Šarić.

31 Ibid.

32 Snežana Daskalović.

33 Svetlana Šarić i Snežana Daskalović.

Ona mora da mi pokaže da smo sve u istom loncu. Sve se tu krkljamo, samo su neke na površini, a neke smo dole na dnu, zato što nam nisu pomogle da izađemo.³⁴

1.5 Višestruka diskriminacija Romkinja

Ignorisanje diskriminacije romskog stanovništva najbolje se ogleda u nereagovanju države prilikom delovanja ekstremno desnih organizacija i grupa poput *Srbske časti*, *Levijatana*, skinheda i organizovanih navijača: „Kombinacija vekovnog rasizma i kulture pojedinih grupa unutar našeg društva da sav bes koji je akumuliran na svim mogućim poteškoćama u kojima i sami žive, da nekako taj bes iskaljuju na onima koji nemaju moć da se odupru. To je s jedne strane, a s druge strane tu je momenat korupcije gde je lako, kada dođe do neke institucije, da se to zataška i da se to skloni i da se anulira postojanje te institucije.“³⁵

Zbog ekstremnog siromaštva i konstantne izloženosti diskriminaciji, Romi su često ucenjeni i izmanipulisani tokom izbornih kampanja. Obe sagovornice kao jednu od najvećih prepreka za poboljšanje položaja Roma vide članove zajednice aktivne u politici, koji su zapravo pioni političara: „Mnogo je lako manipulirati siromašnima. Gladna usta ne govore o politici. Ne mogu da govore o politici. Oni će prvo da govore o tome šta može da bude obrok.“³⁶ Jedan od glavnih načina izlaska romskog deteta iz nasilja i kruga diskriminacije jeste obrazovanje „To obrazovanje povlači sve za sobom.“³⁷ Ono se romskoj deci neretko i oduzima – roditelji povlače dete iz škole da bi radilo, stupilo u brak ili čuvalo braću i sestre. Najčešće su devojčice te kojima se obrazovanje uskraćuje, a u velikom broju slučajeva razlog je dečji brak. Dešavalo se da se zvanična državna godišnja statistika i statistika *Romske ženske mreže* ne poklapaju kada je u pitanju broj dečjih brakova. Dve pedagoške asistentkinje i aktivistkinje *Romske ženske mreže* pokušale su jednom da prijave dva slučaja dečjeg braka, ali su u Centru za socijalni rad dobile odgovor da je to „romska tradicija“. „Romska devojčica ne treba da trpi to što neko nije uradio svoj posao. Njoj će ceo život biti obeležen. Ona će najverovatnije sutra zbog toga biti nepismena, nepodobna za bilo koji posao, ekonomski zavisna, potencijalno žrtva nasilja i 99% socijalni slučaj, a onda će društvo dodatno da je marginalizuje zato što je ona socijalni slučaj i da je izbegava i isključuje iz svih društvenih dešavanja.“³⁸ Andrijana Kocić radila je u više različitih gradova s romskim devojčicama: „Postoje tu borbe, jer ti dođeš tu na sat i po vremena da uradiš radionicu, a ostaneš ceo dan zato što ide vapaj od tih devojčica kako da se bore sa pritiskom zajednice. Većina zna da se očekuje od njih da se ubrzo udaju. Pritisak je toliki da im je jasno da moraju da se udaju, ali pokušavaju makar da se prvo zabavljaju s tim momcima i da ih upoznaju. Te njihove borbe su neopisive.“

Pokazuje se i da je, pored svih drugih, zdravstvo sfera gde romska populacija trpi diskriminaciju, bilo da dolazi od zdravstvenog osoblja ili od drugih pacijenata. Na ginekologiji je konstantno vulgarno

34 Svetlana Šarić.

35 Marina Simeunović.

36 Ibid.

37 Milica Petrović.

38 Marina Simeunović.

vređanje, a nasilje na porođaju je sveprisutno. Nedavno su imale slučaj devojke romskog porekla u Paraćinu koju su babice pretukle tokom porođaja „zato što je vrištala“. Romkinje iz Kruševca odlučuju se uglavnom na abortuse u privatnim klinikama, jer tamo imaju bolji tretman. Većina njih mora da pozajmi novac za to pa tako neke žene mesecima vraćaju dugove jer u romskim zajednicama ima dosta zelenaša, pa tako „pozajme 100 evra, a to bude i do 500 evra posle.“³⁹

Utisak je da su se dinamika i učestalost saradnje između romskih i neromskih ženskih organizacija promenili: „Na samom početku bila je veća podrška drugih ženskih organizacija Romskoj ženskoj organizaciji i romskim inicijativama.“⁴⁰ Godine borbe dovele su do preispitivanja postojanja solidarnosti među ženama: „Nekad sam vrlo snažno verovala u to da nisam sama i da smo mi tu, ali sve više sam razočarana, svako bije svoju bitku.“⁴¹ Na kraju, sagovornica zaključuje: „Sve nam je isto, ali kao ciljne grupe imamo... dve nacionalnosti. A borimo se protiv toga.“⁴²

*Za promenu ti treba kontinuitet i fokusiranost.*⁴³

*Nedostaje nam da se naše vreme prožima i da čujemo naša iskustva i ideje, da čujemo jedni druge.*⁴⁴

*Treba da se držimo zajedno, zaista smo manjina kad je aktivizam u pitanju.*⁴⁵

39 Milica Petrović.

40 Marina Simeunović.

41 Milica Petrović.

42 Marina Simeunović.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 Milica Petrović.

Istraživanje Pokret ka pokretu: Analiza antirodnih i desnih uticaja u lokalnim zajednicama u Srbiji realizovao je Feministički kulturni centar BeFem u periodu od septembra do novembra 2023. godine. Istraživanje je deo projekta Pokret ka pokretu koji za ciljem mobilizaciju feminističkog pokreta u odbrani prava žena. Sadržaj analize je isključiva odgovornost autorke i ne predstavlja nužno zvanični stav OAK i Trag fondacije koje su podržale realizaciju ovog projekta.

Istraživačica: Tamara Ivančević

Lektura: Slavka Vlalukin

Dizajn: Valentina Kovačević

Godina: 2023.

Realizacija: BeFem